

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

Gynaikes, Mulieres: Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma (FCT-21-16887)	
Grècia	Autoria: Manel García Sánchez
Grècia clàssica	
Àmbit: Plató i les dones de la ciutat ideal	
Font: οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, καὶ τὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ τῶν γυναικῶν γένος, ἐὰν μὲν πρὸς τέχνην τινὰ ἢ ἄλλο ἐπιτήδευμα διαφέρον φαίνεται, τοῦτο δὴ φήσομεν ἐκατέρω δεῖν ἀποδιδόναι: ἐὰν δ' αὐτῷ τούτῳ φαίνεται διαφέρειν, τῷ τὸ μὲν θῆλυ τίκτειν τὸ δὲ ἄρρεν ὀχεύειν, οὐδὲν τί πω φήσομεν μᾶλλον ἀποδεδεῖχθαι ὡς πρὸς ὃ ἡμεῖς λέγομεν διαφέρει γυνή ἀνδρός, ἀλλ' ἔτι οἰησόμεθα δεῖν τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύειν τοὺς τε φύλακας ἡμῖν καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν. (Plato. <i>Platonis Opera</i>, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903.) οἷσθά τι οὖν ὑπὸ ἀνθρώπων μελετώμενον, ἐν ᾧ οὐ πάντα ταῦτα τὸ τῶν ἀνδρῶν γένος διαφερόντως ἔχει ἢ τὸ τῶν γυναικῶν; ἢ μακρολογῶμεν τήν τε ὑφαντικὴν λέγοντες καὶ τήν τῶν ποπάνων τε καὶ ἐψημάτων θεραπείαν, ἐν οἷς δὴ τι δοκεῖ τὸ γυναικεῖον γένος εἶναι, οὗ καὶ καταγελαστότατόν ἐστι πάντων ἡττώμενον; ἀληθῆ, ἔφη, λέγεις, ὅτι πολὺ κρατεῖται ἐν ἅπασιν ὡς ἔπος εἰπεῖν τὸ γένος τοῦ γένους. γυναῖκες μέντοι πολλὰ πολλῶν ἀνδρῶν βελτίους εἰς πολλὰ: τὸ δὲ ὅλον ἔχει ὡς σὺ λέγεις. οὐδὲν ἄρα ἐστίν, ᾧ φίλε, ἐπιτήδευμα τῶν πόλιν διοικούντων γυναικὸς διότι γυνή, οὐδ' ἀνδρὸς διότι ἀνήρ, ἀλλ' ὁμοίως διεσπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν τοῖν ζώοις, καὶ πάντων μὲν μετέχει γυνή ἐπιτηδευμάτων κατὰ φύσιν,	Traducció: <i>Si del llinatge dels homes i del de les dones es veu clara la diferència quant a alguna art o a alguna ocupació, d'aquestes direm que cal assignar-les a cadascun dels dos llinatges, però si l'única diferència que s'observa és en el part i en els homes l'acte d'engendrar, en tal cas no direm de cap manera que s'hagi demostrat que homes i dones difereixen en el que aquí ens importa, sinó que creurem que caldrà que les dones facin les mateixes funcions que els nostres guardians.</i> (Plató, <i>República</i> 454 d-e. Traducció de Manuel Balasch) <<A veure, saps algun ofici exercit per sers humans en el qual tot això que hem dit s'adigui molt més al gènere masculí que al femení? O hem d'estendre'ns i parlar de l'art de la teixiduria, o de la confecció de pastissos i guisats, que són dos certament en què les dones semblen ressortir bastant, i que faria riure molt si en sortiren derrotades?>> <<Parles amb encert>> -va dir-me-, <<en gairebé totes les arts un sexe és molt superior a l'altre. I més et dic: hi ha moltes dones que en moltes arts són superiors als homes. Però en conjunt la cosa és tal com tu dius.>> <i>En suma, bon amic, no hi ha cap funció, en el govern de la ciutat, que sigui pròpia de la dona per tal com és dona ni de l'home per tal com és home, sinó que les naturaleses es troben distribuïdes de manera aproximada en els dos llinatges, i la dona participa naturalment de</i>

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

πάντων δὲ ἀνὴρ, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον
γυνὴ ἀνδρός.

πάνυ γε.

ἢ οὖν ἀνδράσι πάντα προστάζομεν, γυναικὶ δ'
οὐδέν;

καὶ πῶς;

ἀλλ' ἔστι γὰρ οἶμαι, ὡς φήσομεν, καὶ γυνὴ
ιατρικὴ, ἢ δ' οὐ, καὶ μουσικὴ, ἢ δ' ἄμουσος
φύσει.

τί μὴν;

καὶ γυμναστικὴ δ' ἄρα οὐ, οὐδὲ πολεμικὴ, ἢ δὲ
ἀπόλεμος καὶ οὐ φιλογυμναστικὴ;

οἶμαι ἔγωγε.

τί δέ; φιλόσοφος τε καὶ μισόσοφος; καὶ
θυμοειδής, ἢ δ' ἄθυμός ἐστι;

καὶ ταῦτα.

ἔστιν ἄρα καὶ φυλακικὴ γυνή, ἢ δ' οὐ. ἢ οὐ
τοιαύτην καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν φυλακικῶν
φύσιν ἐξελεξάμεθα;

τοιαύτην μὲν οὖν.

καὶ γυναικὸς ἄρα καὶ ἀνδρὸς ἢ αὐτὴ φύσις εἰς
φυλακὴν πόλεως, πλὴν ὅσα ἀσθενεστέρα, ἢ δὲ
ἰσχυροτέρα ἐστίν.

φαίνεται.

(Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford
University Press. 1903.)

ὡς δεῖ παιδείας τε καὶ τῶν ἄλλων ὅτι μάλιστα
κοινωνεῖν τὸ θῆλυ γένος ἡμῖν τῶ τῶν ἀρρένων
γένει. (...)

ταῦτ' οὖν ὑμῶν τοὺς νομοθέτας ὁ μὲν
βουλόμενος ἐπαινεῖν ἐπαινεῖτω, τὸ δ' ἐμὸν οὐκ
ἄλλως ἂν λεχθεῖη: τέλειον γὰρ καὶ οὐ διήμισυν
δεῖν τὸν νομοθέτην εἶναι, τὸ θῆλυ μὲν ἀφιέντα

*totes les funcions i l'home també naturalment
de totes; sí que acceptarem que en totes la
dona hi és més feble que l'home.>>. (...)*

*<<És que també hi ha unes dones dotades
naturalment per a la medicina, i d'altres que
no, i unes dotades naturalment per a la
música, i d'altres que no. Crec que, això, ho
establirem.>>*

<<Podríem fer-ho d'altra manera?>>

*<<En conseqüència, no direm que hi ha dones
dotades per a la gimnàstica, i dones dotades
per a la guerra, i d'altres que ni una cosa ni
l'altra?>>*

<<Jo bé m'ho penso.>>

*<<A veure, no hi ha dones que aprecien la
saviesa, i d'altres que l'odien? No n'hi ha de
colèriques i d'altres de pacífiques?>>*

<<També en això hi toques.>>

*<<Per tant, igualment hi haurà dones amb
dots per a ser guardianes, i d'altres de negades
per a això. No havíem establert també una
naturalesa privativa dels homes aptes per a ser
guardians?>>*

<<Sí, una naturalesa privativa d'ells.>>

*<<En fi, que la naturalesa de l'home i la de la
dona és la mateixa pel que fa a la custòdia de
la ciutat, tret, això sí, que la dels homes és més
força, la de les dones, més feble.>>*

<<Ho sembla.>>

(Plató, *República* 455 c-456 a. Traducció de
Manuel Balasch)

*Cal que el nostre sexe femení s'uneixi el màxim
possible al sexe masculí no només respecte a
l'educació com en d'altres coses. (...)*

*Cal que el legislador ho sigui del tot, i no que,
només ho sigui a mitges, i deixi viure el sexe
femení en la mollesa i en un gènere de vida
desordenat mentre que només té cura dels*

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

τριφᾶν καὶ ἀναλίσκειν διαίταις ἀτάκτως χρώμενον, τοῦ δὲ ἄρρενος ἐπιμεληθέντα, τελέως σχεδὸν εὐδαίμονος ἥμισυ βίου καταλείπειν ἀντὶ διπλασίου τῆς πόλει.

(Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903.)

οὐ γὰρ ἥμισυ μόνον ἐστίν, ὡς δόξειεν ἄν, τὸ περὶ τὰς γυναῖκας ἀκοσμήτως περιορώμενον, ὅσω δὲ ἡ θήλεια ἡμῖν φύσις ἐστὶ πρὸς ἀρετὴν χείρων τῆς τῶν ἀρρένων, τοσοῦτω διαφέρει πρὸς τὸ πλεόν ἢ διπλάσιον εἶναι. τοῦτ' οὖν ἐπαναλαβεῖν καὶ ἐπανορθώσασθαι καὶ πάντα συντάξασθαι κοινῇ γυναιξὶ τε καὶ ἀνδράσιν ἐπιτηδεύματα βέλτιον πρὸς πόλεως εὐδαιμονίαν.

(Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903.)

homes i amb això pot dir-se amb tota seguretat que llega a la ciutat la meitat d'una vida pròspera poden duplicar aquesta meitat.

(Plató, *Lleis* 805 c-806c. Traducció de M. García Sánchez)

Perquè no és la meitat sola, com hom podria pensar, el que es desatén al quedar sense normes les dones, sinó que, per ser la naturalesa de les dones inferior a la dels homes en quant a virtut, per això mateix excedeixen elles a ells fins a arribar a ésser més o fins i tot el doble. Serà, doncs, millor, amb la mirada posada en la felicitat, tornar sobre això i modificar-ho i organitzar en comú per a dones i homes tots els actes de la vida.

(Plató, *Lleis* 781 a. Traducció de M. García Sánchez)

Comentari:

Plató: filòsof atenès (427-347 a. C.), deixeble destacat de Sòcrates, i fill d'Aristó i Perictione, va seguir l'estela del seu mestre i sota l'aparent defensa d'una igualtat del sexes perpetuà una concepció patriarcal i defensora de la superioritat natural dels homes sobre les dones. El fet que aquesta fou l'opció de Plató té una gran importància per a la història de la dona a l'antiguitat, ja que l'Acadèmic es va convertir, juntament amb Aristòtil, en el filòsof en majúscules i, per tant, la seva ombra va ser tan allargada que fins i tot arriba fins els nostres dies. Se'l pot entendre, que no justificar, pel fet de què Plató sigui fill del seu temps i, així, la seva concepció sobre la dona no difereix gaire de les idees dominants sobre les diferències del sexes a l'Atenes del segle V i IV a. C. Al seu favor, però, sí cal destacar que en la seva obra no trobem expressions ofensives contra les dones, ni la ira tan comuna de l'imaginari grec sobre la por que generen les dones, una emoció irracional que provoca en paral·lel un sentiment de rebuig i hostilitat contra el sexe femení. Al seu diàleg cosmogònic *Timeu* (Plató, *Timeu* 42 c; 76 d-e) trobem la idea de què les dones descendeixen, igual que els homes, dels animals i que elles, com també els homes, estan posseïdes pel desig d'engendrar fills. Però apareix una idea inquietant d'arrel pitagòrica al considerar que les dones són el producte de la reencarnació o metempsicosi d'aquelles ànimes masculines que han actuat injustament.

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

Malgrat aquest passatge platònic, l'obra cabdal del filòsof per entendre la seva concepció sobre la dona és la *República*, especialment el llibre V, un diàleg en el qual intenta dissenyar una societat ideal en la qual Sòcrates, el més just dels homes no pugui ésser condemnat a mort i on es visqui harmònicament segons els dictats de la raó, la pràctica de la virtut i ocupant cadascú el lloc que li pertoca per naturalesa, fet aquest darrer que no podem perdre de vista a l'hora de valorar la posició social, el rol i l'estatus que finalment el filòsof atorga a les dones. Un té, però, el dubte que l'interès de Plató per reflexionar sobre el paper de la dona dins de la ciutat ideal respongui al fet que la comunitat de dones i de fills allà defensada sigui d'importància suprema per al manteniment d'una societat ideal i justa. És ara on trobem, amb la mirada posada a Esparta i sobre els sauròmates (Plató, *Lleis* 804 e), la idea revolucionària de què les dones haurien de rebre la mateixa educació que els homes, en les arts de la música, de la gimnàstica i de la guerra (Plató, *República* 452 a), i és que Plató està pensant en la possibilitat que les dones puguin ser guardianes de la ciutat ideal. Per primera vegada un filòsof defensa la possibilitat de debatre sobre si la dona és capaç de dur a terme les mateixes tasques que els homes, i s'apunta a que dins de la ciutat ideal no existeix cap ocupació exclusiva dels homes que no puguin també dur a terme les dones, però, una vegada més, sense oblidar que la *República* és una utopia, un disseny d'una *pólis* perfecta molt allunyada, doncs, del món real, i que a l'hora de la veritat a les dones se'ls nega el dret i la capacitat d'arribar a formar part de l'estament destinat a governar la ciutat: el dels filòsofs-reis, en especial per la seva inferioritat intel·lectual que les converteix en homes imperfectes. És aquí on trobem la major contradicció del pensament platònic relatiu a la igualtat del sexes, ja que, d'altra banda, per primera vegada, però, la diferència biològica, criteri tradicional per a l'atribució de rols diferents a cada sexe, és irrellevant: és l'educació la que marca les diferències i selecciona les persones segons les seves capacitats. L'abolició de la propietat privada i de la família com a institució presenta a Plató un problema a resoldre: on col·locar ara la dona? La resposta es igualar-la als homes, fins a l'estament dels guardians tan sols, perquè la uniformitat del cos polític buida de sentit la figura natural de la dona com a mare i el seu paper dins la institució de la família. No oblidem, a més a més, que a l'Acadèmia platònica estava prohibida l'entrada de dones i que Plató no va comptar amb cap deixeble femení.

La comunitat de dones i fills serà, així mateix, un bé per a la ciutat, tot i que els fills seran lliurats als magistrats i educats per l'estat, sense que ningú sàpiga de qui és pare o mare i, per tant, consideri tots els nens i nenes com a fills i filles seus. La contrapartida negativa d'això és que Plató desposseeix les dones del paper determinant que havien tingut en l'educació dels fills i filles a la Grècia clàssica, així com la seva importància dintre de l'estructura familiar. La raó, en el fons, cal buscar-la en el fet que Plató desconfia del paper de les dones com a educadores, com manifesta obertament a la seva obra *Lleis*. En qualsevol cas, aquesta idea de la imatge de la dona guardiana i l'abolició de l'*oïkos* va ser vista com una extravagància per la societat grega de l'època, ja que com va denunciar després Aristòtil a la seva *Política* família i propietat són institucions sagrades i intocables (Aristòtil, *Política* 1260 b-1264 a).

Si passem al diàleg *Lleis* les dones estan excloses de les principals magistratures i tan sols se'ls confia l'encàrrec de vetllar perquè els matrimonis en els seus primers anys de convivència

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

engendrin els fills i filles més vigorosos, donant-se inclús la circumstància que es pugui multar a aquells que romanguin solters i no pensin en el bé col·lectiu. L'educació de nens i nenes és comuna fins als sis anys, però a partir d'aquesta edat s'imposa la separació de sexes, tot i que les dones també són educades en les arts militars (Plató, *Lleis* 813 e-814 a), si bé sempre seran els homes més valents que les dones. Les dones que hagin complert els quaranta anys i ja hagin estat mares podran accedir a algunes tasques de caràcter militar, en concret, fins als cinquanta anys. Finalment, tot i que es defensi de nou la igualtat del sexes, apareix algun comentari sobre el mal caràcter de les dones i la seva debilitat natural, que pot influir, com en el cas dels perses aquemènides, nefastament en l'educació dels fills (Plató, *Lleis* 694 d-695 b; 695 e-696 a); per no parlar sobre la virtut que li és pròpia a la dona en tant que dona: la modèstia i el pudor (Plató, *Lleis* 802 d-e). La ciutat de les *Lleis* necessita integrar les dones perquè no es pot permetre tenir dintre seu un element de desordre social, la cohesió del cos social és així un imperatiu al qual es subordina qualsevol intent de superioritat masculina sobre les dones. El manteniment de l'ordre necessita d'uniformitzar el comportament femení i masculí, en qualsevol cas la igualtat ve marcada pel patró masculí i patriarcal, l'únic ésser dotat de *lógos*, mentre que s'imposarà com una necessitat el control d'allò que es definitori del les dones: la corporeïtat i el desig. Ara, però, a diferència de la *República*, la dona tornarà a recuperar el seu rol dins de la família, entre altres coses, perquè Plató a les *Lleis* restaura la propietat privada i la família com a institucions pilars de la societat. Si a la *República* les dones perdien la pròpia identitat femenina per assumir la identitat de ciutadanes, a les *Lleis* recuperen, reforçada, el paper subaltern a l'*oïkos*, en cadascun dels 5040 nuclis familiars que constitueixen la ciutat de les *Lleis*, complementat ara també amb una participació subaltern a la vida política. La restauració de nou de l'esfera privada retorna, doncs, a la dona el seu rol comú dintre de l'*oïkos*, dintre de l'àmbit domèstic, i la reproducció esdevé la finalitat primordial per al manteniment de la ciutat, donant-se la circumstància que les dones seran les encarregades de vigilar que els joves compleixin amb el seu deure envers la comunitat i sancionin aquells que defugin el matrimoni (Plató, *Lleis* 784 a i 794 b). La dona es converteix així en la vigilant de què la perpetuació del *klêros* dins de la família romangui garantida. Com a novetat introduïda, però, per Plató dins la legislació de les *Lleis* trobem la supressió de la tradicional dot, entre altres coses perquè ara és la ciutat el nou tutor de les dones, i en aquest sentit es vol garantir la igualtat de les dones amb aquesta mesura marcadament econòmica.

Bibliografia:

Plató, *República*. Text revisat i traducció de Manuel Balasch, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1990.

Platón, *Las leyes*. Traducción, notas y estudio preliminar de José Manuel Pabón y Manuel Fernández-Galiano, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1984.

Platón, *Timeo*. Traducción de Francisco Lisi, Madrid, Editorial Gredos, 1992.

Silvia Campese, "La mujer guardiana", a Eulalia Pérez Sedeño (coord.), *Conceptualización de lo femenino en la filosofía antigua*, Madrid, Siglo XXI Editores, 1994, pp. 33-43.

Ángel J. Cappelletti, "Sobre el Feminismo de Platón" *Revista de Filosofía* 12 (1980), pp. 87-96.

Mercedes Madrid, "Las mujeres en Platón y Aristóteles: de la igualdad a la carencia", a *La misoginia en Grecia*, Madrid, Ediciones Cátedra, 1999, pp.289-327.

Giulia Sissa, "Filosofías de género. Platón y Aristóteles y la diferencia sexual", a G. Duby i M. Perrot (eds.), *Historia de las mujeres I*, Madrid, Ediciones Taurus, 1991, pp. 72-111.

Julia Annas, "Plato's Republic and Feminism", *Philosophy* 51 (1976), pp. 307-321.

Bar-On, Bat Ami, (ed.), *Engendering Origins: Critical Feminist Readings in Plato and Aristotle*, Albany, SUNY Press, 1994.

Natalie Harris Bluestone, *Women and the Ideal Society: Plato's Republic and Modern Myths of Gender*, Amherst, University of Massachusetts Press, 1987.

Briant. Calvert, "Plato and the Equality of Women", *Phoenix* 29 (1975), pp. 231-243.

Buchan, M., *Women in Plato's Political Theory*, Nova York, Routledge, 1999.

Silvia Campese i Silvia Gastaldi, *La donna e i filosofi: archeologia di un'immagine culturale. Testi di Platone, Aristotele, Presocratici*, Bolònia, Zanichelli Editore, 1981, pp. 14-52.

D. M. Halperin, "Is Diotima a Woman? Platonic eros and the figuration of gender", a D. M. Halperin, J. J. Winkler i F. I. Zeitlin (eds.), *Before Sexuality. The construction of erotic experience in the ancient greek world*, Princeton, Princeton U. P., 1990, pp. 257-308.

H. Lesser, "Plato's Feminism", *Philosophy* 54 (1979), pp. 113-117.

Claude Mossé, "Les femmes dans les utopies platoniciennes et le modèle spartiate", a A. López, C. Martínez i A. Pociña (eds.), *La mujer en el mundo Mediterráneo antiguo*, Granada, 1990, pp. 74-81.

Sarah B. Pomeroy, "Feminism in Book V of Plato's Republic" *Apeiron* 8 (1974), pp. 33-35.

Sarah B. Pomeroy, "Plato and the Female Physician (Republic 454d2)", *The American Journal of Philology*, 99/ 4 (1978), pp. 496-500.

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

A. W. Saxhouse, "The Philosopher and the Female in the Political Thought of Plato", *Political Theory* 4.2 (1976), pp. 195-212.

N. D. Smith, "The Logic of Plato's Feminism", *Journal of Social Philosophy* 11 (1980), pp. 5-11.

N. D. Smith, "Plato and Aristotle on the Nature of Women", *Journal of the History of Philosophy* 21.4 (1983), pp. 467-478.

Nancy Tuana (ed.). *Feminist Interpretations of Plato*, University Park, Pennsylvania University Press, 1994.

G. Vlastos, "Was Plato a Feminist?", *Times Literacy Supplement* 4, 485 (March 17-23) 276 (1989), pp. 288-289.

P. Walcot, "Plato's mother and other terrible women", a I. McAuslan i P. Walcot (es.), *Women in Antiquity*, Oxford, Oxford U. P., 1996, pp. 114-133.

D. Wender, "Plato: Misogynist, Paedophile, and Feminist", *Arethusa* 6/1 (1973), pp. 75-90.